

ศิลปวิทยาการศึกษาผู้ใหญ่

ความหมาย

ศิลปวิทยาการศึกษาผู้ใหญ่ (Andragogy) หมายถึง “ศิลปะและวิทยาศาสตร์ในการช่วยสนับสนุนให้ผู้ใหญ่ ได้เกิดการเรียนรู้ที่ดี และเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยทฤษฎี กระบวนการนวัตกรรม และเทคโนโลยีทางการศึกษาผู้ใหญ่” (Titmus et al. 1979)

Andragogy มาจากภาษากรีก 2 คำรวมกัน คือ andros แปลว่า man ซึ่งหมายถึง ผู้ใหญ่ รวมกับคำว่า agein แปลว่า to lead หรือ การนำรวมแล้วแปลว่าการนำหรือการจัดการ ศึกษาให้กับประชาชนวัยผู้ใหญ่ (to lead or to educate adults) (Krajnc. 1989 : 19)

ความเป็นมา

การจัดการศึกษาดังแต่อดีตมามากจะมุ่งไปที่เด็กและเยาวชนเป็นเป้าหมายสำคัญ ศิลปวิทยาว่าด้วยการสอนเด็กและเยาวชนนี้นักการศึกษารู้จักกันในชื่อ pedagogy ในภาษาไทยแต่เดิมเรียกว่า “วิชาครู” ต่อมาเรียกว่า “ศึกษาศาสตร์” หรือ “ครูศาสตร์” ซึ่งจุดเน้นก็อยู่ที่การสอนเด็กและเยาวชนในระบบโรงเรียน

การศึกษาผู้ใหญ่ เพิ่งได้รับความสนใจในภายหลัง นักการศึกษาผู้ใหญ่ต่างตระหนักดีว่าการเรียนการสอนผู้ใหญ่ นั้น มีความแตกต่างไปจากการเรียนการสอนเด็ก จึงได้พัฒนาศิลปะการเรียนการสอนผู้ใหญ่ขึ้นมา เรียกว่า Andragogy ศัพท์คำนี้ใช้กว้างขวางในประเทศตะวันตก สำหรับในประเทศไทย เป็นที่รู้จักกันเฉพาะในหมู่นักการศึกษาผู้ใหญ่เท่านั้น ยังไม่แพร่กระจายไปสู่สังคมการศึกษาโดยรวม

ศัพท์คำว่า Andragogy นำมาใช้ในวงการการศึกษาผู้ใหญ่ครั้งแรก ในปี ค.ศ. 1924 โดย E. Rosenstock แห่งภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่

มหาวิทยาลัยเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี ต่อมาในปี ค.ศ. 1951 คำนี้ปรากฏเป็นชื่อหนังสือของ H. Hanselmann ที่ว่าด้วยการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศสวีเดน

คำนี้ยังใช้จำกัดอยู่ในบางประเทศในยุโรป ได้แก่ โปแลนด์ เยอรมนีตะวันตก เยอรมนีตะวันออก เนเธอร์แลนด์ เชกโกสโลวะเกีย และยูโกสลาเวีย นอกจากนี้ยังปรากฏ ในเอกสารทางวิชาการขององค์การยูเนสโก สำหรับในประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษ โดยทั่วไปยังรู้สึกต่อต้านการใช้ศัพท์คำนี้อยู่ แต่กลับนำไปใช้ในวงการการศึกษาผู้ใหญ่ในสหรัฐอเมริกา และแคนาดา ในสหรัฐอเมริกานำโดย Malcolm Kowles แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก และในแคนาดา นำโดย Roby Kidd แห่งภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยโทรอนโต

ความจำเป็นที่ต้องบัญญัติคำว่า Andragogy มาใช้ เพราะนักการศึกษาผู้ใหญ่ได้ตระหนักว่าในการเรียนการสอน ผู้ใหญ่นั้น จะมีลักษณะแตกต่างไปจากการเรียนการสอนเด็กอย่างมากเทคนิคและวิธีการต่างๆ หลายอย่างใน “วิชาครู” ที่มี ไม่สามารถใช้กับการเรียนการสอนผู้ใหญ่ได้ จำเป็นต้องค้นคว้าหาเทคนิคและวิธีการที่ใช้ได้ผลดีกับผู้ใหญ่ ขึ้นมา ผลการศึกษา ค้นคว้าจึงเกิดเป็นศาสตร์ด้านการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้น

ในวัยผู้ใหญ่ นั้น ได้พัฒนาข้ามพ้นวัยเด็กและเยาวชน มาแล้ว ก้าวมาสู่ความมีวุฒิภาวะทั้งด้าน สรีรวิทยาและจิตวิทยา เป็นผู้มีความรับผิดชอบมีตำแหน่งหน้าที่ในสังคม มีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและต่อบุคคลอื่น บทบาทและหน้าที่ของผู้ใหญ่แตกต่างไปจากเด็ก ได้ผ่านประสบการณ์ต่างๆมามากกว่าเด็ก การจูงใจและความต้องการในการเรียนรู้ก็แตกต่างไปจากเด็ก เงื่อนไขด้านเวลา ทัศนคติต่อชีวิต มุมมองด้านอาชีพ มุมมองต่อสังคมก็แตกต่างไปจากเด็ก

นอกจากนี้ความแตกต่างในวัยผู้ใหญ่เองก็มีอย่างมาก เหลือคณานับ ตัวแปรหรือปัจจัยที่นำมาศึกษากับผู้ใหญ่จึงมีมากกว่าและต่างไปจากการศึกษาเด็ก ศาสตร์ด้านการศึกษาผู้ใหญ่จึงจำเป็นต้องพัฒนาขึ้นมาเพื่อจะได้มีความเข้าใจต่อธรรมชาติ และพัฒนาการในวัยผู้ใหญ่ เพื่อช่วยให้ผู้ใหญ่ได้มีการศึกษาและการพัฒนาที่เหมาะสม

ความสัมพันธ์กับคำว่าการศึกษาผู้ใหญ่

ศัพท์ 2 คำนี้ คือ การศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) กับ ศิลปวิทยาการศึกษาผู้ใหญ่ (Andragogy) ใช้ในความหมายเดียวกัน หรือใช้แทนกันในการสื่อความหมายทางวิชาการโดยทั่วไป แต่ในหมู่นักวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ถือว่าศิลปวิทยาการศึกษาผู้ใหญ่เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาผู้ใหญ่

การศึกษาผู้ใหญ่ เป็นชื่อวิชาการแขนงหนึ่ง รวมอยู่ในสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ ส่วนศิลปวิทยาการศึกษาผู้ใหญ่ เน้นหนักในเรื่องเทคนิคการเรียนการสอน และการทำงานร่วมกับผู้ใหญ่ ประกอบด้วยเนื้อหาหลัก 2 ส่วนคือ (1) จิตวิทยา และความเข้าใจธรรมชาติของผู้เรียนในวัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ และ (2) วิธีการที่จะช่วยให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสม

โครงสร้างด้านเนื้อหาวิชา

ในประเทศที่ใช้คำศัพท์ Andragogy ในการศึกษาผู้ใหญ่ ได้มีการแบ่งแยกเนื้อหาวิชาออกเป็นแขนงย่อยๆ (andragogical subdisciplines) ออกไปหลายเนื้อหา โดยทั่วไปจะมีเนื้อหาเหล่านี้คือ

ศิลปวิทยาการศึกษาผู้ใหญ่พื้นฐาน (basic andragogy) ว่าด้วยหลักการและแนวคิดพื้นฐานของการศึกษาผู้ใหญ่ นิยามและคำศัพท์ที่จำเป็นที่ใช้ในกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่ รวมทั้งการจัดหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับบุคลากรที่ไปทำงานเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ในบทบาทต่างๆ เช่น ครูผู้สอน ครูฝึก นักวิจัย นักปฏิบัติการในชุมชน

ศิลปวิทยาการศึกษาผู้ใหญ่ เปรียบเทียบ (comparative andragogy) เป็นการศึกษาค้นคว้าในวงกว้าง โดยการพิจารณาปัจจัยต่างๆ ด้วยการเปรียบเทียบข้ามวัฒนธรรม เปรียบเทียบระหว่างเชื้อชาติ ประเทศ และภูมิภาคต่างกัน

แนวความคิดเรื่อง การศึกษาตลอดชีวิต (lifelong education) ที่ใช้อยู่ในวงการศึกษาผู้ใหญ่มาเป็นเวลานาน ก็เป็นแนวความคิดหนึ่งของสาขาวิชา พยายามศึกษาเกี่ยวกับแนวความคิดและวิธีการที่จะช่วยให้ประชาชนได้รับความรู้พัฒนาทักษะ เสริมสร้างทัศนคติที่เหมาะสม และปลูกฝังค่านิยมที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลโดยส่วนรวม บูรณาการระหว่างกิจกรรมการเรียนรู้กับกิจกรรมอื่นๆ ตลอดชีวิตของผู้ใหญ่ ความแตกต่างของสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจฐานะของประชาชนวัยและประสบการณ์ของผู้ใหญ่ ภาพลักษณ์ของตนเอง (selfimage) ความต้องการและความพร้อมในการเรียนรู้ ทัศนคติต่อการเรียน ความสามารถในการเรียน เนื้อหาและวิธีการใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

นอกจากนี้ เนื้อหาวิชายังเกี่ยวโยงกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ในสภาพการณ์ต่างๆ เช่น การศึกษาผู้ใหญ่ในโรงงาน (industrial andragogy) การศึกษาผู้ใหญ่ในกองทัพ (military andragogy) การศึกษาผู้ใหญ่ในบริบททางสังคม (social andragogy) การศึกษาผู้ใหญ่ในทัณฑสถาน (penological andragogy) การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับชีวิตครอบครัว (family andragogy) การศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ (gerontological andragogy) เป็นต้น

ในการพัฒนาความรู้ในแขนงต่างๆนี้ จำเป็นต้องพัฒนากระบวนการวิจัยขึ้นมา โดยปรับเทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์ให้มีความเหมาะสมกับลักษณะและธรรมชาติของผู้ใหญ่แต่ละกลุ่มแต่ละช่วงวัยมากขึ้น

ประเด็นปัญหาการนิยามความหมายของผู้ใหญ่

ประเด็นปัญหาที่ยังไม่สามารถตกลงตรงกันได้ประการหนึ่งของ Andragogy ได้แก่ นิยามคำว่า “ผู้ใหญ่” ว่าหมายถึงคนกลุ่มใด ซึ่งยังไม่มีมติที่เป็นเอกฉันท์ แต่ละสังคม แต่ละสถาบัน แต่ละองค์การ มีเกณฑ์ของตนเอง บางครั้งถืออายุเป็นเกณฑ์ อาจถือ 18 ปี หรือ 21 ปี แล้วแต่กฎหมายของแต่ละประเทศ นักวิชาการบางคนใช้เกณฑ์ทางจิตวิทยาโดยนิยามคำว่า “ผู้ใหญ่” หมายถึงบุคคลที่มีวุฒิภาวะในทางอารมณ์ สังคม และสติปัญญา นิยามดังกล่าวในบางครั้งก็มีความซับซ้อน คลุมเครือ ทั้งนี้เพราะมีการเชื่อมโยงไปถึงเรื่องวุฒิภาวะ (maturity) กับสภาวะทางสังคม และเศรษฐกิจ แล้วยังไปเชื่อมโยงกับเรื่องการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนหรือนอกระบบโรงเรียนอีกด้วย

ในประเทศทางยุโรปและอเมริกา โดยทั่วไปจะถืออายุเป็นเกณฑ์ คือ อายุ 18 ปี ขึ้นไปสามารถเข้าศึกษาในหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ได้เพราะจบการศึกษาขั้นต้น (ประถม-มัธยม) จากโรงเรียนมาแล้ว ดังนั้น วุฒิภาวะของบุคคลจึงไม่ใช่เกณฑ์ตัดสินชี้ขาดเลยทีเดียว

ในการศึกษาผู้ใหญ่ถือว่าการศึกษาเป็นกระบวนการตลอดชีวิต ความต้องการด้านการศึกษาในแต่ละช่วงวัยจึงถูกกำหนดทั้งโดยความต้องการของส่วนบุคคลและความต้องการของสังคม โดยหลักการทั่วไป คนที่ยังไม่มีวุฒิภาวะ ย่อมต้องการได้รับการศึกษามากกว่าผู้ที่มีวุฒิภาวะ แต่ในความเป็นจริงจะพบว่า ผู้ที่มีวุฒิภาวะสูงกลับมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ มากกว่าผู้ที่ไม่มีความวุฒิภาวะหรือในสภาพสังคมทั่วไปจะพบว่า คนที่ได้รับการศึกษามากยิ่งต้องการเรียนรู้มากขึ้น ตรงกันข้าม คนที่ได้รับการศึกษาน้อยกลับยังไม่สนใจต่อการศึกษาหรือการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ การจงใจให้ผู้ใหญ่สนใจการศึกษาหรือการปรับทัศนคติของผู้ใหญ่ จึงเป็นสิ่งสำคัญกว่าประสิทธิภาพการเรียนรู้เสียอีก

สำหรับประเทศไทย การนิยามคำว่า “ผู้ใหญ่” ถ้าถือตามกฎหมาย ก็หมายถึง ผู้มีอายุ 20 ปีขึ้นไป ถือว่าบรรลุนิติภาวะ ในบางกิจกรรม เช่น ผู้มีสิทธิเลือกตั้งในกฎหมายกำหนดอายุ 18 ปีขึ้นไป ในทางพระพุทธศาสนา กำหนดให้ผู้ชายที่อายุครบ 20 ปี สามารถบวชเป็นพระภิกษุได้ ถ้าต่ำกว่านั้นต้องบวชเป็นสามเณร

ในทางการศึกษา ต้องแยกพิจารณาเป็น 2 ชั้น ชั้นแรกในทางปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานของกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดว่าผู้ที่มีอายุครบ 14 ปีบริบูรณ์ คือ ข่างเข้าปีที่ 15 มีคุณสมบัติที่จะเข้าเรียนหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ได้ ชั้นที่สอง ได้แก่ การศึกษาค้นคว้าในสาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ ในสถาบันอุดมศึกษา จะถือเอากลุ่มอายุตั้งแต่วัยรุ่นตอนปลาย คืออายุ 18 ปี ขึ้นไป จนถึงวัยผู้สูงอายุ

ในการศึกษาค้นคว้าด้าน Andragogy ที่ถือปฏิบัติเป็นสากล จะแบ่งช่วงวัยของผู้ใหญ่ออกเป็น 3 กลุ่มอายุ ตามระดับของพัฒนาการด้านสรีรวิทยา และจิตวิทยา ดังนี้

1. ผู้ใหญ่วัยต้น (early adulthood) อายุระหว่าง 18 - 35 ปี โดยประมาณ
2. ผู้ใหญ่วัยกลาง (middle adulthood) อายุระหว่าง 35 - 60 ปี โดยประมาณ
3. ผู้ใหญ่วัยสูงอายุ (late adulthood) อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

วงจรกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่

การจัดกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่ต้องพิจารณาโดยเชื่อมโยงกับองค์ประกอบหลายอย่างเป็นต้นว่า ปัจจัยด้านเวลา ภารกิจและอาชีพการงาน บทบาทในสังคม ช่วงวัย สุขภาพ ความคาดหวังของชุมชน ค่านิยมและประเพณีของท้องถิ่น สภาพแวดล้อมเงื่อนไขทางการเมือง ทรัพยากร และบุคลากรที่มี ดังนั้นการจัดหลักสูตรและกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่ จึงไม่สามารถกำหนดเป็นแบบแผนตายตัวเหมือนกับ

หลักสูตรที่ใช้ในระบบโรงเรียนได้ แต่หลักสูตรและ กิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่ต้องมีความยืดหยุ่น มีความ หลากหลาย เพื่อให้ผู้ใหญ่สามารถเลือกกิจกรรมที่ตนเองสนใจ และมีความเหมาะสม การจัดกิจกรรมจึง ต้องยึดผู้เรียนเป็นหลัก แล้วปรับหลักสูตรและ กิจกรรมให้เหมาะสมกับผู้เรียน

แนวความคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตถูก นำมาใช้เป็นกรอบในกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่ตั้งแต่ ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 1950 คือ พยายามจัด กิจกรรมและบริการเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ใหญ่ทุกเพศ ทุกวัย สามารถเข้าร่วมได้ตลอดอายุขัย

ภายใต้กรอบใหญ่คือ การศึกษาตลอดชีวิตนี้เอง กิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่ จึงเป็นวงจรการศึกษา ระยะสั้น ที่นักการศึกษาผู้ใหญ่เรียกว่า andragogical cycle คือแต่ละหลักสูตรหรือแต่ละกิจกรรมถือเป็น 1 วงจร ที่มีความเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ในตัว แต่ละวงจรอาจ ใช้เวลาสั้น ๆ 1 - 3 ชั่วโมงหรือ 3 วัน, 5 วัน, 7 วัน จนกระทั่ง 3 เดือน หรือ 6 เดือน ก็ได้ขึ้นอยู่กับ เนื้อหาของกิจกรรมนั้น ๆ

ในวงจรของกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่โดยทั่วไป จะแบ่ง เป็น 5 ขั้นตอน คือ

(1) การวิเคราะห์ความต้องการด้านการศึกษา ของกลุ่มเป้าหมาย

(2) การออกแบบหลักสูตรโดยเลือกเนื้อหา และกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

(3) การจัดทำเป็นแผนปฏิบัติการ โดยพิจารณา เรื่องตารางเวลา และรูปแบบการเรียน

(4) ดำเนินการเรียนการสอนตามแผน และ

(5) การประเมินผล

ในการดำเนินการ อาจใช้บุคลากรคนเดียวกัน หรือกลุ่มเดียวกันทำทุกขั้นตอน หรือใช้บุคลากร แต่ละชุดทำแต่ละขั้นตอนก็ได้ แต่ในทางปฏิบัติ ในขั้น ที่ 1 - 3 จะใช้บุคลากรประจำ ส่วนขั้นที่ 4 - 5 จะใช้ วิทยากรจากภายนอก ทั้งนี้เพราะหน่วยที่จัดการศึกษา

ผู้ใหญ่จะมีบุคลากรประจำจำนวนน้อย ส่วนใหญ่จะทำ หน้าที่วางแผนและการประสานงาน ส่วนวิทยากรจะ ใช้ผู้รู้ชำนาญการเฉพาะแขนง เพราะเนื้อหาที่ผู้ใหญ่ สนใจเรียนมีความหลากหลายเกินกว่าที่จะหาบุคลากร ประจำมาทำการเรียนการสอนได้ครบถ้วน จำเป็นต้อง จัดหาวิทยากรภายนอกเพราะมีความเป็นไปได้มากกว่า

สภาพปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต

พัฒนาการในด้านศิลปวิทยาการศึกษาผู้ใหญ่ใน ปัจจุบัน ดำเนินการ 2 แนวทาง แต่ละแนวทางมีความ เป็นอิสระต่อกัน แต่มีการช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกัน และกัน ดังนี้

1. การศึกษาค้นคว้าด้านทฤษฎี ส่วนใหญ่ จะดำเนินการในภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่ ในสถาบัน อุดมศึกษา มีการศึกษาค้นคว้า วิจัยให้การอบรม และ ผลิตบุคลากรที่จะไปทำงานด้านการศึกษาผู้ใหญ่ และ การศึกษานอกระบบ นอกจากนี้ตามโรงพยาบาลจะมีการศึกษาค้นคว้าและให้บริการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ วิทยาการด้านนี้กำลังอยู่ในความสนใจของสังคมและ แสดงแนวโน้มว่าจะได้รับความสนใจและ มีความ จำเป็นมากยิ่งขึ้น

2. การศึกษาผู้ใหญ่ในภาคปฏิบัติ ดำเนิน การในรูปของการฝึกอบรม การเสวนา การสัมมนา ทางวิชาการ กิจกรรมนันทนาการ การฝึกอบรมเชิง ปฏิบัติการ กิจกรรมเพื่อสุขภาพ การจัดทัศนศึกษา กิจกรรมเหล่านี้ล้วนแต่เป็นบริการการศึกษาสำหรับ ผู้ใหญ่ที่อยู่ในวัยทำงาน และสำหรับผู้สูงอายุ หน่วยที่ จัดบริการมีทั้งสถาบันการศึกษา องค์กรของรัฐ องค์กรเอกชน ตลอดถึงชุมชน ลักษณะของกิจกรรมนับ วันจะเพิ่มความหลากหลายยิ่งขึ้น หลายกิจกรรม เป็น บริการที่จัดให้เปล่าหลายกิจกรรมได้รับความ สนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐบาล และหลาย กิจกรรมดำเนินการในเชิงธุรกิจ ซึ่งนับวันจะมีความ จำเป็นและมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

ปฐม นิคมานนท์

บรรณานุกรม

- Hanselmann H., **Andragogy**. Zurich : Rotapfel, 1951.
- Husen, T. **The Learning Society**. London : Methuen, 1974.
- Kidd, J.R. **How Adults Learn**. New York : Association Press, 1973.
- Knowles, M.S. **The Modern Practice of Adult Education : From Pedagogy to Andragogy**.
New York : Association Press, 1980.
- Drajnc, A. **The Identification of Educational Values as a Factor in Adult Education : A
Cross-national Approach**. Ontario Institute for Studies in Education, Department of
Adult Education, 1973.
- Titmus, C.J. **Strategies for Adult Education : Practices in Western Europe**. Milton Keynes
: Open University Press, 1981.